

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

КАМІНСЬКА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 159.9:161.162:004.738.5

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора психологічних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор
Журавльова Лариса Петрівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
декан соціально-психологічного факультету.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Чернобровкін Володимир Миколайович,
Національний університет «Києво-Могилянська
академія», завідувач кафедри психології
та педагогіки;

доктор психологічних наук, професор
Томчук Михайло Іванович,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Вінницька академія неперервної освіти»,
завідувач кафедри психології;

доктор психологічних наук, професор
Гошовський Ярослав Олександрович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри
педагогічної та вікової психології.

Захист дисертації відбудеться 01 липня 2016 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 31 травня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Науково-технічна революція, котра продовжує відбуватися у світі, не може не впливати на всі сфери життя людини, підпорядковуючи його новим вимогам. Ситуація, що пов'язана зі швидким поширенням інтернет-залежності, є досить проблемною для багатьох країн, у тому числі, і України. В умовах соціально-економічної кризи особистість страждає від дії різноманітних психогенних чинників, що спричиняє пошук альтернативних сфер самореалізації, однією з яких є віртуальна реальність, що створюється в інтернеті.

Інтернет-залежність привертає увагу не лише психологів, лікарів, педагогів, філософів та соціологів, але й громадськості, у зв'язку з тенденцією до поширення цього феномену, а також значною кількістю нез'ясованих аспектів, які стосуються діагностичних критеріїв, розуміння предиспозиції, психологічних механізмів його функціонування, засобів профілактики та корекції.

У сучасній науці активно здійснюється аналіз впливу інформаційних технологій на особистість (О. П. Белінська, В. М. Бондаровська, Т. Б. Волобуєва, О. В. Дорохов, О. Т. Марків) та підкреслюється їх роль у специфіці її функціонування, що може набувати деструктивних форм. Так, стверджується, що інформатизація суспільства призводить до віртуалізації свідомості (В. В. Брязкун, О. З. Кудашкіна, Є. В. Магда, Л. Є. Смола); порушення процесу соціалізації (Л. П. Журавльова); появи нової форми спілкування – кіберкомунікації (К. Г. Батаєва, А. А. Засекін); змін характеристик комунікативного потенціалу та стратегій життєвого планування (В. В. Посохова); прояви девіантної поведінки (Л. І. Гаврищак, С. О. Мащак, І. І. Соловійова); психічних та поведінкових розладів (Т. Ю. Больбот, К. В. Боярова, О. І. Янкович); підвищення рівня тривожності (О. Л. Гірченко) та агресивності (О. С. Пюра); зниження соціального інтелекту (О. О. Сасько); порушень процесу формування ідентичності (В. К. Олійник, Х. І. Турецька); зміни Его-станів (Т. С. Асланян, С. В. Олендаренко).

У зв'язку з важливістю порушеної проблеми здійснювались дослідження різноманітних аспектів феномену інтернет-залежності. Так, аналізувались мотиви, що спонукають особистість надавати перевагу перебуванню в інтернеті на противагу реальним стосункам (О. Є. Войскунський); зміни мотиваційної сфери залежних осіб (С. К. Акімов, О. М. Арестова); психологічні аспекти комунікативних процесів у мережі (О. Є. Войскунський, А. Є. Жичкіна, С. Д. Максименко) та феномену присутності у віртуальному середовищі (Я. О. Гошовський, Д. В. Іванов, В. І. Ігнат'єв, О. В. Коваленко); особливості становлення ідентичності у користувачів комп'ютерних мереж і процесів самопрезентації в мережі (О. П. Белінська, Х. І. Турецька); вплив віртуальної взаємодії на особистість (В. І. Алтухов, М. В. Воропаєв, М. Ю. Говорухіна, М. І. Томчук, В. М. Чернобровкін); психічна саморегуляція як засіб гармонізації «Я-концепції» особистості з віртуальною залежністю (О. В. Дубровіна); засоби психотерапії станів залежності (Н. А. Залигіна, Б. Д. Карвасарський, С. В. Котов); методи корекції залежності в руслі психодинамічних теорій (І. І. Ягіяєв) тощо.

Проблема виникнення та прояву інтернет-залежності вивчалась також з урахуванням специфіки різних етапів онтогенезу. Так, досліджувались особливості

цього виду залежності в дітей молодшого шкільного віку (О. П. Белінська, О. В. Петрунько, О. М. Терновець), зокрема, в яких переважає залежність від комп'ютерних ігор (О. Л. Гірченко, Т. В. Дуброва, В. Г. Прийменко). Значна кількість праць присвячена аналізу специфіки прояву інтернет-залежності в підлітків (К. В. Аймедов, Т. С. Асланян, В. В. Білоущенко, С. В. Олендаренко, О. С. Пюра, Н. В. Сергєєва, Н. В. Терещук, Л. М. Федоренко, Г. О. Хомич, Р. Т. Чарнецька, А. Ф. Шайдуліна), для яких інтернет виступає в якості провідного засобу масової інформації (В. М. Дическул), середовища, сприятливого для прояву кібер-булінгу (Л. А. Найдьонова), сфери формування гендерної ідентичності (В. К. Оліярник). Здійснювались також дослідження інтернет-залежності студентської молоді (О. С. Бартків, Т. Ю. Больбот, В. В. Гришко, Л. А. Ільницька, О. З. Кудашкіна, В. М. Чернобровкін), визначався вплив адикції на соціалізацію (С. П. Архипова, Л. Й. Гуменюк, О. В. Дорохов), появу особистісних змін (А. А. Засєкін, В. М. Мельник), вплив на фізичне та психічне здоров'я (О. Т. Марків), особливості емоційної сфери індивіда (О. Я. Чебикін) тощо. Разом з тим, вирішення проблеми інтернет-залежності повинно бути комплексним, передбачати аналіз її психологічних детермінант та механізмів, що дозволило б розробити ефективну систему впливів, спрямованих на психопрофілактику та корекцію цього феномену.

Актуальність означеної проблеми у сучасній психологічній теорії і практиці зумовила вибір теми дисертаційного дослідження «Психологічні основи інтернет-залежності молоді».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету «Гуманізація національної освіти в умовах трансформації суспільних процесів» (номер держреєстрації 0109U006318). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Житомирського національного агроекологічного університету (протокол №10 від 26.06.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 17.06.2014 р.)

Мета дослідження: теоретико-емпіричне обґрунтування і побудова на засадах інтегративного підходу цілісної концепції інтернет-залежності, розробка та апробування системи психолого-педагогічних засобів її подолання в молоді.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати та узагальнити результати теоретичних та емпіричних досліджень феноменології, механізмів, динаміки розвитку інтернет-залежності та її впливу на особистість.

2. Розробити цілісну концепцію інтернет-залежності та її подолання в молоді з урахуванням структури та покомпонентного складу її показників, вікових особливостей, чинників, психологічних механізмів та рівнів розвитку цього феномена.

3. Скласти та апробувати програму емпіричного дослідження, спрямовану на діагностику показників широкого спектру рис особистості, виявлення особливостей

онтогенетичної динаміки та специфіки проявів інтернет-залежності в молодих людей.

4. На основі теоретико-емпіричного аналізу розробити моделі кожного з видів інтернет-залежності, а також моделі особистості інтернет-користувача з різною мірою її вираження.

5. У руслі авторської концепції розробити і апробувати систему психологічних засобів подолання інтернет-залежності в осіб підліткового, юнацького та раннього дорослого віку.

Об'єктом дослідження є інтернет-залежність особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості інтернет-залежності та засоби її подолання в молоді.

Гіпотези дослідження:

1. Інтернет-залежність є деструктивним феноменом психіки, що обумовлює специфічні зміни мотиваційно-ціннісної, когнітивної, емоційно-вольової та конативної сфер особистості, наслідком чого є віртуалізація свідомості, найбільш вагомими проявами якої є домінування віртуальної реальності та віртуального «Я», дифузія меж реального та віртуального життя.

2. Застосування інтегративного підходу при дослідженні інтернет-залежності дозволяє виявити аутогенні психологічні чинники її генези та визначити стратегії психолого-педагогічного подолання цього деструктивного стану.

3. Психологічна система засобів подолання інтернет-залежності передбачає виявлення провідного механізму психокорекції, врахування чинників та психологічних механізмів, що призводять до її виникнення, умов та засобів блокування і нівелювання деструкцій особистості; специфічних змін, що відбуваються на різних етапах формування залежності; особливостей конкретного вікового періоду, в якому її ознаки проявляються найбільш яскраво, наслідком яких є особистісне зростання на основі блокування деструкцій (для осіб із пограничними ознаками інтернет-залежності) та реконструкція мотиваційно-динамічного складу особистості (для осіб із вираженими ознаками залежності).

Складність досліджуваної проблеми зумовила специфіку **концепції дослідження:**

Вивчення особливостей появи та розвитку інтернет-залежності доцільно здійснювати в межах інтегративного підходу, сформованого на основі положень інформаційного (вплив віртуалізації суспільства на особистість), діяльнісного (розгляд специфіки використання інтернету), когнітивного (встановлення особливостей процесу віртуалізації свідомості), структурно-типологічного (аналіз видів інтернет-залежності), гуманістичного (виявлення внутрішніх чинників інтернет-залежності та визначення принципів корекційної роботи), соціально-психологічного (встановлення чинників інтернет-залежності, зумовлених особливостями соціалізації та впливу оточення на особистість), психоаналітичного (аналіз психологічних механізмів виникнення інтернет-залежності), функціонального (дослідження ролі перебування у віртуальному середовищі для інтернет-залежної особистості), біологічного (аналіз змін, що відбуваються в інтернет-залежній особистості на психофізичному рівні), біхевіористичного

(дослідження поведінкових ознак залежності), ресурсного (розробка програми подолання інтернет-залежності) підходів.

Інтернет-залежність розглядається як стійкий стан, викликаний спрямованістю мотиваційної сфери особистості на уникнення реальності за рахунок зміни психічного та фізичного самопочуття через використання інтернет-мережі, що призводить до віртуалізації свідомості. Цей стан є наслідком внутрішньоособистісної і міжособистісної дисгармоній, що виникає у процесі задоволення інтерактивних потреб та недооцінки психопрофілактичних норм користування інтернетом.

Розвиток такої залежності відбувається на двох рівнях: пограничному (особистість функціонує на межі норми і патології) та вираженому (функціонування особистості набуває патологічних ознак). Психологічні профілі особистостей з пограничними та вираженими ознаками інтернет-залежності якісно відрізняються один від одного, оскільки в першому випадку, на відміну від другого, деструкції ще не призвели до повної віртуалізації свідомості.

Властивості віртуальної реальності (анонімність, безпечність, відкритість, доступність, необмеженість) при виникненні інтернет-залежності виступають у якості адиктивного агента за умови наявності особистісних та соціально-психологічних передумов, хоча самі не містять адиктивного потенціалу. Перетворення їх на адиктивний агент відбувається за наявності стійкого прагнення «втечі» від реальності, фрустрованих потреб, ілюзорно-компенсаторного перенесення життєвих цінностей у віртуальне середовище, перебування в якому набуває надцінного сенсу.

Подолання інтернет-залежності розглядається як процес впливу на особистість за допомогою психопрофілактичних, корекційних та розвивальних засобів із метою актуалізації її внутрішніх ресурсів, котрі стимулюють зміни мотиваційно-ціннісної, емоційно-вольової, когнітивної та конативної сфер особистості й зумовлюють її конструктивне сприймання віртуальної реальності. При цьому враховуються вікові особливості розвитку осіб старшого підліткового, юнацького, раннього дорослого віку, особистісні, соціально-психологічні і специфічні чинники та домінуючі психологічні механізми, що зумовили розвиток залежності.

Механізмом подолання пограничної інтернет-залежності є зміна полярності особистісних агентів виникнення залежності і модальності переживань та їх наступна трансформація у психологічні детермінанти подолання інтернет-залежності. Механізмом подолання вираженої інтернет-залежності є реконструкція мотиваційно-динамічного складу особистості, що обумовлює: досягнення мотиваційно-динамічної рівноваги; трансформацію системи ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій; позбавлення від екзистенційного вакууму; відновлення відчуття цілісності власного «Я»; позбавлення від дисонансу між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», уявленнями про оточуючий світ та своє місце в ньому, про свої реальні та потенційні можливості щодо самореалізації в житті; розширення інтернального локусу контролю; позбавлення від надмотивації використання інтернет-ресурсів. Психологічний вплив спрямований на особистісне зростання, нівелює процеси генези інтернет-залежності та виступає інгібітором її рецидивів.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають положення інтегративного підходу до складних психологічних феноменів (Л. П. Журавльова, Є. І. Ісаєв, В. І. Слободчиков та ін.), що об'єднує: структурно-типологічний (В. В. Александров, Н. В. Антонова, А. Голдберг, Л. П. Гур'єва, К. Янг); функціональний (В. О. Астаф'єв, М. І. Дрепа, В. В. Козлов, Н. О. Цой); психоаналітичний (Н. Н. Алексеєнко, І. І. Ягіяєв); когнітивний (І. Г. Белавіна, В. В. Гришко, Н. В. Давиденко, О. В. Мирошніченко); гуманістичний (С. К. Акімов, В. О. Бурова, Т. М. Вакуліч, Я. О. Гошовський, Т. П. Жарікова, Ю. О. Клейберг, Н. В. Коритнікова, С. Д. Максименко, Ю. Б. Максименко, А. В. Мінаков, В. В. Плохих, М. В. Реуцький, О. П. Саннікова, Дж. Семпі, І. І. Соловйова, М. І. Томчук, Х. І. Турецька, О. Я. Чебикін, В. М. Ямницький); соціально-психологічний (А. Є. Жичкіна, Л. М. Королькова, Н. В. Коритнікова, А. В. Мінаков, В. В. Посохова); біологічний (Н. І. Алтухов, О. Г. Асмолов, М. Орзак, Л. М. Юр'єва); діяльнісний (С. Бодкер, А. В. Гоголева); інформаційний (А. К. Бабошин, А. Є. Баранов, Т. Б. Волобуєва, М. М. Дубовенко, О. В. Петрунько, М. І. Томчук, В. М. Чернобровкін); біхевіористичний (В. І. Ігнат'єв); ресурсний (Н. Є. Водоп'янова, Т. П. Жарікова, Л. В. Куліков, К. Муздибаєв) підходи.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці щодо особливостей психологічної залежності (Е. В. Мельник, М. Г. Рябова); комп'ютерної залежності (К. В. Аймедов, Т. Ю. Больбот, В. М. Бондаровська, А. В. Грішина, Є. О. Мулик, Ю. М. Мураткіна, О. В. Шинкаренко, О. В. Якушина); адиктивної поведінки (О. О. Агулова, Л. Г. Горяна, С. М. Дубінін, А. В. Запорожець, Г. Д. Золотова, В. О. Лоскутова, О. В. Погожева, О. О. Сасько, О. Ю. Семенова, Н. М. Телепова); небезпеки зловживання інтернет-мережею (С. К. Акімов, О. М. Арестова, О. Є. Войскунський, М. С. Іванов); формування та прояву інтернет-залежності (К. В. Боярова, Л. О. Пережогін, Дж. Сулер); психічних станів, що виникають в інтернет-залежних осіб (Т. С. Асланян, Ван Шилу, Н. О. Добровідова); специфіки побудови взаємодії у віртуальному просторі (С. П. Архипова, Ю. Д. Бабаєва, Ю. А. Данько, А. А. Засекін, Е. А. Ігнат'єва, Є. Ю. Крилов); задоволеності перебуванням в інтернеті (В. В. Білоуценко, М. В. Воропаєв, О. О. Карпов); наслідків інтернет-залежності для особистості (О. Л. Гірченко, Л. Й. Гуменюк, В. В. Посохова, Д. Г. Рибалтович, Х. І. Турецька, А. О. Церковний); психологічних чинників запобігання та подолання інтернет-залежності (О. П. Анісімова, Т. М. Вакуліч, І. Л. Васильєва, О. В. Завалішина, Л. А. Ільницька, В. О. Фролов); побудови і організації психологічних корекційних програм (І. В. Вачков, С. І. Макшанов, Т. С. Яценко та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань застосовувалися *загальнотеоретичні методи*: міждисциплінарний аналіз і синтез філософської, психологічної, соціологічної літератури з проблем дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація наявних теоретичних підходів та емпіричних результатів (для визначення концептуальних засад процесу виникнення інтернет-залежності); аналітична індукція як логічний прийом (для формування універсальних тверджень про сутнісні особливості інтернет-залежності і висновків про чинники, котрі визначають її виникнення); аналітичне порівняння при аналізі якісних даних.

При проведенні дослідження був використаний комплекс емпіричних методів: *тести* (тест на інтернет-адикцію Т. А. Нікітіної, О. Ю. Єгорова; тест на інтернет-залежність К. Янг в адаптації В. О. Бурової; шкала інтернет-залежності Чен; тест для визначення кіберсексуальної залежності К. Янг; тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтєва; методика дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокіча); *опитувальники* (опитувальник «Сприйняття інтернету» О. А. Щепіліної; 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла); *розроблені методики* (методика дослідження видів інтернет-залежності; проєктивна методика «Я в інтернеті»; методика діагностики мотивації використання інтернету за допомогою незакінчених речень; методика дослідження особливостей сприймання інтернету на основі ситуативних завдань); *анкети* (анкета діагностики інтернет-залежності підлітка батьками; анкета діагностики інтернет-залежності учня вчителями). Для обробки результатів емпіричного дослідження та стандартизації розроблених методик застосовано методи математичної статистики: обрахування коефіцієнту лінійної кореляції Пірсона, ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера, χ^2 -критерію Пірсона, t-критерію Кендалла, факторного аналізу.

Експериментальною базою дослідження обрано Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Запорізький національний університет, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука, Рівненський інститут ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"», Рівненський державний гуманітарний університет, Національний університет водного господарства та природокористування, Костопільський будівельно-технологічний коледж Національного університету водного господарства та природокористування, загальноосвітні школи м. Рівного та Рівненської області. Всього дослідженням було охоплено 3247 осіб від 14 до 35 років, зокрема, 2585 молодих людей, 422 батьків та 240 педагогів. Крім того 400 осіб брали участь у проведенні пілотажного дослідження з метою апробації розроблених методик.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження:

- *вперше* аргументовано доцільність системного дослідження інтернет-залежності на засадах інтегративного підходу; обґрунтовано цілісну концепцію генезису інтернет-залежності, що передбачає дослідження її психологічних чинників, механізмів та критеріїв; *розроблено* інтегративну модель виникнення та розвитку інтернет-залежності, емпіричну модель цього стану, психологічні моделі особистості з різною мірою вираження інтернет-залежності, відповідні моделі кожного з видів інтернет-залежності, а саме: залежності від соціальних мереж, комп'ютерних онлайн-ігор, кіберсексу, онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах, компульсивної навігації інтернетом; *розроблено* структуру системного опису інтернет-залежної особистості відповідно до кожного з видів інтернет-залежності, що передбачає аналіз мотиваційно-ціннісних, когнітивних, емоційних, вольових, поведінкових характеристик; здійснено системний опис особистості з пограничними ознаками інтернет-залежності; *запропоновано* класифікацію видів інтернет-залежності, в основі якої лежить мотиваційний критерій; виокремлено типи інтернет-залежних осіб; *виділено* систему чинників, що зумовлюють формування

інтернет-залежності, а саме, особистісні, соціально-психологічні, специфічні – властивості інтернет-середовища (анонімність, безпечність, відкритість, доступність, необмеженість); *розроблено* програму подолання інтернет-залежності на основі ресурсного підходу, яка передбачає здійснення первинної психопрофілактики, роботу з молоддю із пограничними ознаками залежності та вираженою інтернет-залежністю;

- *розширено і доповнено* уявлення про структуру, чинники виникнення інтернет-залежності; *виявлено* психологічні механізми, які обумовлюють її появу; *узагальнено* теоретичні підходи до вивчення інтернет-залежності, уявлення про критерії її діагностики, засоби подолання кожного з її видів; *поглиблено* знання про специфіку розвитку цього виду залежності з врахуванням психологічних, соціальних, демографічних, індивідуальних факторів;

- *набули подальшого розвитку* теоретичні уявлення про специфічні особливості інтернет-залежності у порівнянні з іншими видами залежності, її деструктивний вплив на особистість.

Практичне значення отриманих результатів. Запропонований концептуальний підхід відкриває нові можливості у створенні психологічного інструментарію для виявлення і подолання інтернет-залежності. Розроблено комплекс методик, спрямованих на діагностику інтернет-залежності молоді, особливостей сприймання інтернету, мотивації його використання, виявлення провідного виду інтернет-залежності, що може бути використано в роботі практичних психологів. Програма психопрофілактики інтернет-залежності містить сценарії бесід та методичні рекомендації, а програма її психокорекції – систему тренінгів спрямованих на зниження рівня інтернет-залежності, залежності від комп'ютерних онлайн-ігор, соціальних мереж, кіберсексу, онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах, компульсивної навігації інтернетом.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №50 від 22.04.2016); Рівненського інституту Університету «Україна» (довідка №01/21-418 від 22.10.2013); Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка №03-29/02/1220 від 19.04.2016); Запорізького національного університету (довідка №01-15/65 від 19.04.2016); Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука (довідка №03/206 від 03.12.2015); Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка №379 від 25.11.2015); Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка №01-16/668 від 10.06.2015); Костопільського будівельно-технологічного коледжу Національного університету водного господарства та природокористування (довідка № 202 від 14.07.2014); у роботу практичних психологів школи-інтернату II-III ступенів «Рівненський обласний ліцей» Рівненської обласної ради (довідка №186/02-21 від 20.04.2016).

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; використанням комплексу методів психологічного інструментарію, які відповідають меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного і

якісного аналізу результатів дослідження з використанням методів математичної статистики.

Особистий внесок здобувача в роботах, що були виконані у співавторстві. Авторів належать ідеї щодо концептуалізації феномену інтернет-залежності та методологічних принципів його дослідження; розробка методик емпіричного дослідження; статистична обробка, аналіз та узагальнення емпіричних даних; формулювання висновків. Ідеї співавторів у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження обговорювалися на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Освіта, наука та самореалізація молоді» (Рівне, 2009, 2012, Луцьк, 2011), «Мировоззренческие и поведенческие стратегии социализации молодёжи в глобальном мире» (Росія, м. Саратов, 2010), «Наука и технологии: шаг в будущее – 2013» (Чехія, м. Прага, 2013), «Розвиток педагогіки та психології в умовах сьогодення» (Київ, 2013), «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді» (Луцьк, 2013, Чернівці, 2014), «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2013, 2014, 2015), «Новости передовой науки – 2013» (Болгарія, м. Софія, 2013), «Практична психологія ХХІ століття: проблеми та перспективи» (Горлівка, 2013), «Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии» (Росія, м. Махачкала, 2014), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (Львів, 2014), «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2014), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів, 2014), «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм» (Луганськ, 2014), «Педагогика 21 века: преподавание в мире постоянного потока информации» (Угорщина, м. Будапешт, 2014), «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014), «Педагогика и психология в эпоху глобализации – 2014» (Угорщина, м. Будапешт, 2014), «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (до 150-річчя від дня народження Макса Вебера в рамках EUROPEAN ACADEMIC ASSEMBLY – 2014 (Київ, 2014), «Психология третьего тысячелетия» (Росія, м. Дубна, 2015), «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2015), «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм» (Севєродонецьк, 2015), на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави» (Київ, 2011), «Соціокультурний розвиток людини і суспільства» (Рівне, 2013), «Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості» (Рівне, 2013), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2013), «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (Київ, 2014), «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 2014), «Актуальные вопросы профилактики, диагностики, терапии и реабилитации психических расстройств» (Росія, м. Барнаул, 2014), «Особистісне зростання: теорія і практика» (Житомир, 2014), «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави» (Київ, 2014),

«Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті» (Чернівці, 2014), «П'ять Сіверянські соціально-психологічні читання», присвячені 10-річчю створення психолого-педагогічного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, 2014), «Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку» (Рівне, 2014), «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» (Рівне, 2015), «Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті» (Чернівці, 2015); на наукових конференціях: «Роль і значення наукових шкіл та науково-дослідних колективів у системі діяльності РОППО» (Рівне, 2013), «Вплив науково-педагогічних досліджень на інноваційний поступ освіти регіону» (Рівне, 2014).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук «Гендерні особливості формування самоствавлення в юнацькому віці» було захищено у 2008 році. Положення та висновки у тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Основні результати дослідження відображені в 53 публікаціях, серед яких: 1 монографія, 22 статті у наукових фахових виданнях України, 6 публікацій у періодичних наукових виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 19 – у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях, 4 навчальних посібника, методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 660 найменувань. Загальний обсяг дисертації становить 822 сторінки, основний зміст роботи викладено на 402 сторінках. Робота містить 38 таблиць, 64 рисунки та 17 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотези та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертаційної роботи; подано відомості про її структуру й обсяг.

У **першому розділі** «Теоретичні засади дослідження проблеми інтернет-залежності в сучасному суспільстві» здійснено аналіз психологічних аспектів виникнення та розвитку інтернет-залежності як предмета наукового дослідження. Висвітлено проблему інтернет-залежності з позицій інтегративного підходу. Описано місце інтернет-залежності в системі інших залежностей, її генезис, види та психологічні механізми.

У результаті теоретико-методологічного аналізу літератури встановлено, що інтернет-залежність розглядається в межах різних підходів: психоаналітичного, біхевіористичного, гуманістичного, когнітивного, біологічного, діяльнісного, інформаційного, соціально-психологічного, функціонального, структурно-типологічного.

Інтернет-залежність відносять до соціальних (А. О. Воропай), технологічних (М. І. Дрепа, Г. Д. Золотова), кібернетичних (Дж. Сулер) залежностей, психічних розладів (Т. Ю. Більбот, Л. М. Юр'єва). Вона розглядається як сучасний вид

залежності, при якому виникає нав'язливе бажання постійно перебувати у всесвітній мережі (Б. В. Шапар); вид адиктивної реалізації особистості (Н. О. Агеєва); нав'язливий непереборний потяг до використання інтернету, що призводить до значного погіршення психічного стану (А. Голдберг); «патологічне використання комп'ютера» (О. Г. Асмолов); вид залежностей, що супроводжується зміщенням цілей особистості у віртуальну реальність для заповнення фрустрованих сфер життя (М. І. Дрепа, Г. Д. Золотова) тощо.

До симптомів інтернет-залежності відносять: складність контролю часу, що проводиться в інтернеті, лабільність настрою при його використанні, зневажання діяльністю поза мережею (М. І. Дрепа); симптоми толерантності, відміни, компульсивності, зверхцінності об'єкту залежності, дезадаптивності, наявності депресивних станів, obsesивно-компульсивні поведінкові прояви, ворожість, міжособистісну сензитивність (В. Л. Малигін); наявності змінених станів свідомості (О. Ю. Єгоров); нав'язливе бажання перевірити e-mail, постійне очікування наступного виходу в інтернет, скарги оточуючих на те, що людина проводить занадто багато часу в інтернеті, витрачає на нього значну кількість коштів (К. Янг).

У сучасній науці найбільш поширеною є класифікація видів інтернет-залежності запропонована К. Янг, яка виділяє кіберсексуальну залежність, пристрасть до віртуальних знайомств, азартних онлайн-ігор, комп'ютерних ігор, нескінченний серфінг сайтами і пошук інформації.

Здійснюються спроби виявити найбільш значущі чинники, що зумовлюють виникнення інтернет-залежності. Їх можна поділити на декілька груп: соціальні (І. І. Соловйова, Н. О. Цой), соціально-психологічні (О. Є. Войскунський, Л. І. Гаврищак, Л. Й. Гуменюк, С. О. Мащак, Г. С. Тайгулова, Х. І. Турецька, Г. П. Хомич), біологічні (К. Г. Дмитриєв, О. В. Цветкова), психофізичні (О. В. Іванцов, К. В. Машилов), індивідуально-психологічні (Ц. П. Короленко, А. А. Яришева), мотиваційні (С. Т. Губіна, М. В. Реуцький, Н. Л. Югова), особливості сімейного виховання (Ю. В. Вінтюк, І. Ю. Обідін, О. М. Терновець, М. М. Усцева, О. В. Шинкаренко), властивості інтернет-середовища (К. В. Боярова, А. О. Воропай, Л. О. Пережогін, М. О. Шаталіна).

Опис психологічних механізмів, що зумовлюють розвиток інтернет-залежності, можна класифікувати за критерієм психологічного підходу. Виділяють механізми психологічного захисту: анонімність, регресія, ідентифікація, зміна статі, реакції переносу, архетипна символіка, механізм «невроз маскує страждання» (Н. Н. Алексеєнко, І. І. Ягіяєв); біхевіористичні – оперантне навічіння, імпринтинг (В. О. Солдаткін); функціональні – доступність, контроль, збудження (К. Янг); соціально-психологічний механізм – феномен «самотності в натовпі» (М. В. Реуцький).

Прояви інтернет-залежності можна розділити на декілька категорій: психофізичні (В. М. Бондаровська, О. Ю. Семенова), соціально-психологічні (В. О. Астаф'єв, В. В. Гришко, Е. В. Губенко, М. І. Дрепа, О. А. Попова, Н. В. Чудова), індивідуально-психологічні (К. В. Аймедов, В. В. Білоущенко, Ю. М. Мураткіна, Р. Т. Чарнецька), які, в свою чергу, поділяються на емоційно-вольові (С. О. Кулаков, А. Ф. Шайдуліна), мотиваційні (С. К. Акімов, О. Є. Войскунський, Е. Н. Гайнулліна), когнітивні (Х. І. Турецька), характерологічні

(О. Ю. Єгоров, А. В. Кузнєцова, Е. А. Петрова, В. П. Ходан, К. Янг) та поведінкові (Т. М. Вакуліч, В. І. Голованєвська).

Засоби профілактики інтернет-залежності поділяють на інформаційні та розвивальні. До інформаційних належать бесіди, консультації (Т. Ю. Больбот, Т. М. Вакуліч), лекції, семінари, практикуми, круглі столи, конференції (О. В. Завалішина). До розвивальних – групова дискусія, психомалюнок, рольова гра, психодрама, методи невербальної взаємодії (Т. М. Вакуліч), релігійні технології, технології зайнятості (Т. Ю. Больбот), тренінги (Л. Г. Леонова, Н. Л. Бочкарева).

Засобами корекції інтернет-залежної особистості є: психологічний супровід (Г. Д. Золотова); психолого-дидактичний супровід (О. В. Мірошниченко); тренінг аверсивний, пластичності, позитивних асоціацій, психофізіологічної толерантності та стресостійкості (Н. П. Захаров), соціально-психологічний тренінг (С. В. Федоренко); трансактний аналіз (С. В. Котов); символдрама (Н. С. Можаров, О. В. Поплавська, О. О. Тараканова); музикотерапія (Ю. М. Баранова, Н. В. Шутова); когнітивна (М. М. Акопова, Т. Г. Башликова, А. Бек, Н. В. Давиденко, О. А. Ліщинська, А. В. Новохацькі), когнітивно-біхевіоральна (І. В. Воєводін) та сугестивно-біхевіоральна психотерапія (Н. П. Захаров), психотерапія екзистенційного та психодинамічного напрямків (Т. Г. Башликова, Н. П. Захаров, А. В. Новохацькі).

У другому розділі «Концептуалізація феномену інтернет-залежності» запропоновано інтегративну модель інтернет-залежності та її подолання, визначено її види за мотиваційним критерієм використання інтернету молодими людьми, запропоновано авторську класифікацію інтернет-залежних осіб, з'ясовано діагностичні критерії, чинники та психологічні механізми залежності, розкрито напрямки її подолання.

Об'єктивуючи проаналізовані позиції щодо інтернет-залежності ми розглядаємо її як стійкий стан, викликаний спрямованістю мотиваційного процесу особистості на уникнення реальності за рахунок зміни психічного та фізичного самопочуття через використання інтернет-мережі, що призводить до віртуалізації свідомості. У цьому визначенні ми наголошуємо на значенні мотиваційного компоненту, що запускає процес виникнення залежності, оскільки передбачає наявність потреб, які особистість не здатна задовольнити в реальному житті і прагне реалізувати в інтернет-середовищі.

Спираючись на результати теоретичного дослідження проблеми запропоновано модель інтернет-залежності (рис.1).

Виникнення інтернет-залежності зумовлюють особистісні, соціально-психологічні та специфічні групи чинників. Відповідно, функціонування чинників, які провокують появу інтернет-залежності, можна розглядати на декількох рівнях: мікрорівень (особистісні характеристики – відображують індивідуальні особливості окремої людини), мезорівень (соціально-психологічні чинники – включають особливості соціального оточення, внутрішньосімейних стосунків та вплив стресових факторів) та макрорівень (властивості інтернет-середовища, що є однаковими для всіх, однак суб'єктивно сприймаються кожною особистістю по різному, враховуючи вплив інших груп чинників).

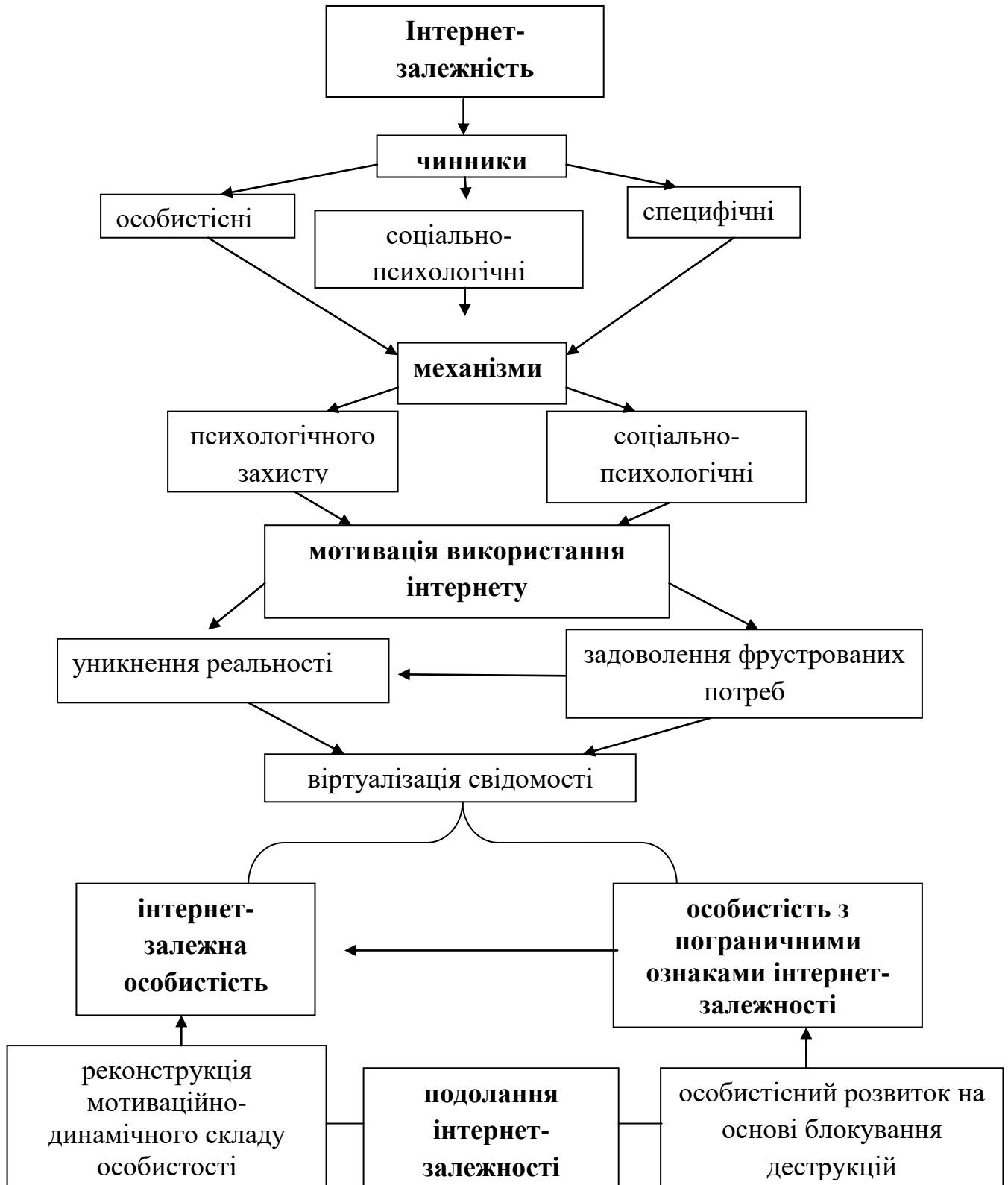

Рис. 1. Інтегративна модель інтернет-залежності та її подолання в осіб молодого віку

Психологічні механізми виникнення інтернет-залежності зумовлені властивостями інтернет-середовища. До них відносяться механізми психологічного

захисту (втеча, компенсація, витіснення, заміщення) та соціально-психологічні (наслідування, зараження, навіювання, ідентифікація, ефекти ореолу, новизни, стереотипізації).

При роботі з молодими людьми, яким властиві пограничні ознаки інтернет-залежності, механізмом її подолання є особистісний розвиток на основі недопущення подальших деструктивних змін. На цьому етапі формування інтернет-залежності застосування цього механізму є особливо ефективним, оскільки деструктивний процес ще не призвів до значних негативних зрушень в системі міжособистісних стосунків, самоприйняття та світосприйняття.

Основним механізмом подолання сформованої інтернет-залежності є реконструкція мотиваційно-динамічного складу особистості. Враховуючи специфіку інтернет-залежності застосування цього механізму призводить до: досягнення мотиваційно-динамічної рівноваги, що розглядається нами як узгодження потреб, мотивів та цілей особистості з її здатністю задовольнити їх в реальному житті; трансформації системи ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій, яка наповнюється екзистенційним сенсом та баченням себе в реальності на протигагу втечі в інтернет-середовище; відновлення відчуття цілісності власного «Я» за рахунок домінування «Я-реального» над «Я-віртуальним»; позбавлення від дисонансу між «Я-реальним» і «Я-ідеальним», уявленнями про оточуючий світ та своє місце в ньому, про свої реальні й потенційні можливості щодо самореалізації через оптимізацію самооставлення та вироблення адекватної самооцінки; поглиблення інтернального локусу контролю за рахунок подолання страху перед справжнім життям; позбавлення від надмотивації використання інтернет-ресурсів завдяки розширенню сфер діяльності.

У третьому розділі «Емпіричний аналіз психологічних особливостей інтернет-залежності молоді» розкрито організаційно-методичні засади проведення констатувального експерименту; обґрунтовано доцільність використання психодіагностичного комплексу; описано використані методики. На основі результатів емпіричного дослідження визначено вікові, статеві, ідентифікаційно-демографічні особливості прояву, механізми розвитку інтернет-залежності, поширеність кожного з її видів, мотивацію використання інтернету.

Процедура емпіричного дослідження складалась із семи етапів: розробка стратегії роботи; визначення методів та методик дослідження; апробація розроблених методик, що мали на меті виявлення особливостей прояву інтернет-залежності та ступеня її розвитку; проведення дослідження (в тому числі пілотажного); математико-статистична обробка результатів; інтерпретація отриманих даних; перевірка ефективності програм, спрямованих на подолання інтернет-залежності загалом та кожного з її видів.

Результати дослідження показали, що молоді з пограничними ознаками інтернет-залежності властива сукупність специфічних характеристик. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери полягають у використанні інтернету для «втечі» від реальності при переживанні складних життєвих обставин, а також спрямованості процесу цілепокладання як в реальне, так і у віртуальне життя. Притаманна потреба в сенсорній стимуляції. Провідними цінностями є розваги, впевненість, активне життя, друзі, любов, при цьому зберігається орієнтація на їх реалізацію у

віртуальній реальності. Когнітивна сфера характеризується схильністю до зміни стану свідомості під впливом інтернету, тенденцією до віртуалізації свідомості, приналежністю до мережевої субкультури. Специфіка емоційно-вольової сфери визначається утрудненим самоконтролем в мережі, складністю керування часом. Притаманний дискомфорт за відсутності можливості скористатися інтернетом, схильність до депресивних станів, переживання почуття самотності, пригнічені агресивні тенденції, афект фрустрованості потреб. Поведінкова сфера характеризується захопленістю перебуванням у мережі, витрачанням на це значної кількості часу, появою симптомів толерантності до дії віртуальної реальності як адиктивного агенту.

Інтернет-залежній молоді притаманні зміни в мотиваційно-ціннісній сфері, що полягають у домінуванні прагнення «втечі» у віртуальну реальність, намагання задовольнити в мережі фрустровані потреби, наданні переваги віртуальній реальності. Для них характерними є спрямованість цілепокладання в інтернет-середовище, прагнення до створення віртуального образу «Я», низька спроможність висувати цілі, що стосуються реального життя. Особистість перебуває в екзистенційному вакуумі, провідними цінностями є активне життя, друзі, впевненість в собі, суспільне визнання, однак вони реалізується не у реальному, а у віртуальному житті. Когнітивна сфера характеризується зміною стану свідомості при перебуванні в інтернеті, сприймання інтернету як кращого, порівняно з реальним життям та як проективної реальності. Особливості емоційно-вольової сфери проявляються у схильність до депресій, домінуванні афекту фрустрованості потреб, порушенні процесу цілепокладання. Поведінкова сфера характеризується наявністю компульсивних симптомів, а також симптомів відміни і толерантності. Особистість не здатна керувати часом, що проводиться в мережі, має значні внутрішньоособистісні проблеми та проблеми зі здоров'ям.

Порівняння отриманих даних з урахуванням вікових особливостей, суспільно-педагогічного та ідентифікаційно-демографічного чинників дозволило встановити певні закономірності.

Для осіб чоловічої статі, порівняно з жіночою, домінуючими є залежність від комп'ютерних онлайн-ігор ($\chi^2 = 11,92$; $p < 0,01$) та кіберсексуальна залежність ($\chi^2 = 50,57$; $p < 0,001$), прагнення перенести норми віртуального світу в реальний ($\chi^2 = 23,71$; $p < 0,001$), притаманна вища агресивність ($\chi^2 = 12,41$; $p < 0,01$). У дівчат більшою є потреба у сенсорній стимуляції ($\chi^2 = 11,54$; $p < 0,01$) та вищий рівень самоконтролю ($\chi^2 = 15,56$; $p < 0,001$).

Найчастіше від появи залежності страждають респонденти старшого підліткового, порівняно з опитуваними раннього дорослого віку ($\chi^2 = 14,58$; $p < 0,001$). Підлітки схильні до деструктивних установок щодо сприймання та використання інтернету. У них яскраво проявляється залежність від комп'ютерних ігор ($\chi^2 = 44,13$; $p < 0,001$) та кіберсексуальна залежність ($\chi^2 = 113,40$; $p < 0,001$); така ж тенденція прослідковується в осіб раннього юнацького віку ($\chi^2 = 17,47$; $p < 0,001$ та $\chi^2 = 52,89$; $p < 0,001$); в респондентів раннього дорослого віку, на відміну від підлітків, домінує залежність від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах ($\chi^2 = 14,49$; $p < 0,001$).

При співвідношенні показників інтернет-залежності осіб із повною вищою та неповною середньою освітою виявлено, що в останніх вона набуває найбільшого вираження ($\chi^2=17,98$; $p < 0,001$). Вони демонструють нецілеспрямованість поведінки в мережі ($\chi^2=27,69$; $p < 0,001$), надають перевагу перебуванню в інтернеті над іншими видами діяльності ($\chi^2=33,47$; $p < 0,001$), помічають зміни стану свідомості в мережі ($\chi^2=21,58$; $p < 0,001$), проявляють вищу агресивність ($\chi^2=25,76$; $p < 0,001$) та більший ступінь фрустрованості провідних потреб ($\chi^2=33,74$; $p < 0,001$). У них домінує залежність від соціальних мереж ($\chi^2=34,30$; $p < 0,001$), комп'ютерних ігор ($\chi^2=35,32$; $p < 0,001$) та кіберсексуальна залежність ($\chi^2=33,31$; $p < 0,001$).

Інтернет-залежність більш характерна для мешканців обласних центрів ($\chi^2=18,59$; $p < 0,001$) та міст обласного підпорядкування ($\chi^2=14,56$; $p < 0,001$), порівняно з жителями сіл. Особи, що проживають в обласних центрах, підкреслюють свою приналежність до мережевої субкультури ($\chi^2=112,68$; $p < 0,001$), частіше надають перевагу перебуванню в інтернет-середовищі ($\chi^2=23,38$; $p < 0,001$), проектують фрустровані потреби у віртуальну реальність ($\chi^2=29,95$; $p < 0,001$), прагнуть перенести норми віртуального світу в реальний ($\chi^2=50,37$; $p < 0,001$), «втекти» від реальності ($\chi^2=25,35$; $p < 0,001$), схильні до самотності ($\chi^2=24,56$; $p < 0,001$), депресій ($\chi^2=37,54$; $p < 0,001$), спрямування процесу цілепокладання у віртуальну реальність ($\chi^2=27,74$; $p < 0,001$). У мешканців обласних центрів домінують механізми компенсації і наслідування; міст обласного підпорядкування – компенсації і витіснення; селищ міського типу та сіл – компенсації, втечі і витіснення.

Найчастіше інтернет-залежність формується у період від одного до п'яти років користування мережею. Респондентам, що використовують інтернет менше року, порівняно з особами, що застосовують мережу тривалий час, притаманна нечітка мотивація її використання ($\chi^2=31,70$; $p < 0,001$). В осіб, що використовують інтернет від одного до п'яти років, порівняно з користувачами, що лише знайомляться з можливостями інтернету, більшою мірою проявляється зміна стану свідомості при зануренні у віртуальну реальність ($\chi^2=14,42$; $p < 0,001$). При порівнянні осіб, що користуються інтернетом більше п'яти та від одного до п'яти років, встановлено, що останнім більшою мірою притаманне надання переваги інтернет-середовищу над реальністю ($\chi^2=15,08$; $p < 0,001$), проектування в нього фрустрованих потреб ($\chi^2=25,21$; $p < 0,001$), прагнення жити за віртуальними нормами ($\chi^2=11,99$; $p < 0,01$). В осіб, що користуються інтернетом менше року, провідними психологічними механізмами, що зумовлюють розвиток інтернет-залежності, є компенсація, витіснення та наслідування; від одного до п'яти та більше п'яти років – компенсація, втеча й витіснення.

Залежність формується частіше в осіб, що зростали в неповних сім'ях ($\chi^2=26,41$; $p < 0,001$). У них більш яскравими є компульсивні симптоми ($\chi^2=10,75$; $p < 0,01$), труднощі керування часом, що проводиться в мережі ($\chi^2=10,42$; $p < 0,01$) та внутрішньоособистісні проблеми ($\chi^2=9,89$; $p < 0,001$). Такі респонденти частіше відмічають свою приналежність до мережевої субкультури ($\chi^2=25,42$; $p < 0,001$), надають перевагу віртуальній реальності ($\chi^2=14,97$; $p < 0,001$), саме в ній задовольняють фрустровані потреби ($\chi^2=11,98$; $p < 0,01$). Переважаючими видами

інтернет-залежності в них є кіберсексуальна ($\chi^2=10,96$; $p < 0,01$), залежність від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах ($\chi^2=14,95$; $p < 0,001$).

У четвертому розділі «Психологічні моделі інтернет-залежності молоді» запропоновано теоретико-емпіричні моделі особистості з різною мірою вираження інтернет-залежності, а також моделі кожного з її видів.

Порівняльний аналіз чинників різних видів інтернет-залежності дозволив виділити спільні та специфічні для кожного з них. Так, спільними для всіх видів інтернет-залежності, окрім залежності від веб-серфінгу, є висока тривожність, низька чи неадекватна самооцінка, самотність, ізольованість, соціальна дезадаптація, наявність стресових факторів, анонімність контактів у мережі. Низький комунікативний потенціал об'єднує такі види інтернет-залежності, як залежність від комп'ютерних ігор, соціальних мереж та веб-серфінгу. Емоційна нестабільність є спільним чинником залежності від комп'ютерних онлайн-ігор, онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах. Така властивість інтернет-середовища як безпечність об'єднує залежність від комп'ютерних ігор та соціальних мереж, тоді як доступність є особливо привабливою характеристикою мережі, оскільки вона є домінуючим чинником виникнення усіх видів інтернет-залежності.

У процесі роботи було визначено специфічні чинники, притаманні кожному з видів інтернет-залежності.

Для залежності від комп'ютерних ігор – це агресивність, конфліктність, гіпоопіка, гіперопіка, виховання в неповній чи неблагополучній сім'ї, безбар'єрність спілкування в мережі, можливість презентації ідеального чи асоціального «Я».

Залежність від соціальних мереж характеризують такі чинники, як вузьке коло спілкування, нездатність підтримувати контакти з оточуючими, закритість членів сім'ї для контактів, наявність довготривалих конфліктів у родині, відкритість інтернет-середовища.

Для кіберсексуальної залежності – це надмірна сором'язливість, неадекватна поведінка в ситуаціях інтимної взаємодії, відсутність навичок встановлення близьких контактів, незначний досвід сексуального життя, накладання табу на питання сексу в родині, приклад близьких людей, які цікавляться еротичними сайтами, широкі можливості для вибору сексуального партнера в мережі.

Появу залежності від веб-серфінгу зумовлює низька потреба в міжособистісних контактах, надвисока пошукова активність, знецінення міжособистісного спілкування, необмеженість обсягу та виду інформації в мережі.

Специфічними для залежності від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах є такі чинники, як недостатня здатність до саморегуляції, порушення самоконтролю, переважання ірраціональних дій, нестача динаміки у житті, потреба в яскравих емоційних переживаннях, адреналіні, екстернальний локус контролю, прагнення виділитись серед інших, здобути визнання та підвищити свій статус, формування системи цінностей, в якій найважливішими є «легкі» гроші.

При аналізі психологічних механізмів, які впливають на процес розвитку інтернет-залежності, було встановлено, що домінуючим є компенсаторний механізм (23,8%), розповсюдженими є механізми витіснення (16,6%) та втечі (15,3%). На виникнення залежності від комп'ютерних ігор найбільшою мірою впливає компенсація (25,0%), витіснення (16,3%), наслідування (12,6%), ідентифікація

(12,7%); на розвиток залежності від веб-серфінгу – заміщення (23,6%), втеча (21,8%), наслідування (10,3%), компенсація (10,0%); залежності від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах – компенсація (23,2%), витіснення (23,5%); кіберсексуальної залежності – компенсація (34,7%); залежності від соціальних мереж – компенсація (22,4%), витіснення (19,2%), втеча (18,4%). Специфічними механізмами розвитку інтернет-залежності є: наслідування – для залежності від комп'ютерних ігор (12,6%) та веб-серфінгу (10,3%); зараження – для залежності від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах (7,7%); навіювання – для залежності від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах (5,2%), а також веб-серфінгу (5,4%); втеча – для залежності від соціальних мереж (18,4%) та веб-серфінгу (21,8%); ефекти ореолу і новизни – для залежності від соціальних мереж (7,7%; 8,4%) та кіберсексу (7,8%; 11,6%); ефект стереотипізації – для залежності від соціальних мереж (8,4%) та онлайн-гемблінгу й шопінгу в інтернет-магазинах (7,8%); компенсація – для залежності від кіберсексу (34,7%); витіснення – для залежності від азартних ігор (23,5%) та соціальних мереж (19,2%); заміщення – для залежності від веб-серфінгу (23,6%); ідентифікація – для залежності від комп'ютерних ігор (12,7%).

Для побудови емпіричних типологічних моделей інтернет-залежної особистості був використаний метод факторного аналізу. При вивченні даних було встановлено, що фактори отримані в результаті обертання за методом варімакс, пояснюють 80% загальної дисперсії. При цьому виділено 5 факторів, що відображають відповідно: 54,75%, 9,93%, 6,13%, 4,96%, 4,11% загальної дисперсії.

Перший фактор отримав назву «Мотивація віртуального заміщення реальності» та містив такі змінні: «Надання переваги віртуальній реальності над зовнішнім світом» (0,792), «Прагнення перенести норми віртуального світу в світ реальний» (0,762), «Спрямованість цілепокладання у віртуальну реальність» (0,746), «Прагнення до створення віртуального образу «Я»» (0,744). Помітно, що інтернет-залежна особистість характеризується значним зсувом мотиваційної спрямованості у віртуальну реальність, а її прагнення реалізувати себе в інтернет-середовищі, на противагу реальному життю, стає провідним.

Другим був фактор конативних реакцій, який було виокремлено на основі таких змінних: «Компульсивні симптоми» (0,831), «Проблеми з керуванням часу» (0,827), «Симптоми відміни» (0,755), «Внутрішньоособистісні проблеми» (0,692). Перші три змінних мають найвище факторне навантаження, що вказує на те, що важливою характеристикою залежної особистості є демонстрація поведінкових симптомів, які свідчать про надмірну зануреність у віртуальне середовище та дозволяють діагностувати яскраві ознаки залежності.

Третій фактор – когнітивний – містив наступні змінні: «Сприймання життя без інтернету» (0,843), «Спілкування» (0,776), «Сприймання інтернету як проєктивної реальності» (0,663). Високе факторне навантаження за змінними вказує на те, що інтернет-залежним особам притаманне викривлене сприймання віртуальної реальності, яка оцінюється як середовище, куди переноситься реалізація провідних потреб. Спостерігається також переформатування когніцій, яке проявляється в тому, що особистість не може уявити свого існування без використання інтернету, який наділяється надцінним змістом.

Четвертим був фактор віртуалізації «Я», що охоплював такі змінні: «Впевненість у собі» (-0,829), «Чіткість «Я-образу»» (-0,806), «Самоконтроль» (-0,728), «Самоствалення» (-0,527). Від'ємні показники кожної змінної вказують на те, що інтернет-залежній особистості притаманна невпевненість в собі, неструктурованість «Я-образу», низький самоконтроль та негативне самоствалення, що змушує шукати сфери самореалізації поза реальним світом, де вона почуває себе дискомфортно та незахищено.

П'ятий фактор – емоційно-вольового заміщення – включав такі характеристики: «Депресія» (0,856), «Цілепокладання» (0,728), «Зміна стану свідомості під впливом інтернету» (0,617). Отримані дані вказують на те, що при зануренні у віртуальну реальність в інтернет-залежних юнаків та дівчат спостерігаються значні зміни емоційно-вольової сфери. Інтернет використовується ними для отримання позитивних чи позбавлення від негативних емоцій, а процес цілепокладання переноситься у віртуальну площину.

Результати емпіричного дослідження дозволили розробити модель інтернет-залежної особистості. Її мотиваційно-ціннісна сфера характеризується вираженою потребою у наданні переваги віртуальній реальності, «втечі» та створенні віртуального образу «Я». Притаманна спрямованість на використання інтернету для задоволення провідних потреб, низька здатність висувати цілі, що стосуються реального життя. Така особистість перебуває в екзистенційному вакуумі, їй властиве ілюзорно-компенсаторне перенесення життєвих цінностей «активне життя», «суспільне визнання», «розваги» у віртуальне середовище. Особливості когнітивної сфери визначаються наявністю виражених змін стану свідомості при перебуванні в інтернеті, сприйманням його як кращого, порівняно з реальним життям, чи як проєктивної реальності. Емоційна сфера особистості характеризується схильністю до депресій, домінуванням афекту фрустрованості потреб, а вольова – нездатністю контролювати час, що проводиться в мережі. Специфіка конативної сфери полягає у виникненні компульсивної поведінки, деструктивних поведінкових змін при неможливості використання інтернету, збільшенні толерантності до віртуальної реальності як адиктивного агенту.

При побудові моделі особистості з пограничними ознаками інтернет-залежності було встановлено, що фактори, отримані в результаті обертання за методом варімакс, пояснюють 84,02% загальної дисперсії. Виділено три фактори, що відображають, відповідно, 34,28%, 32,86%, 16,88% загальної дисперсії.

Перший фактор був названий мотиваційно-конативним та включав такі змінні: «Внутрішньоособистісні проблеми» (0,916), «Симптоми відміни» (0,914), «Компульсивні симптоми» (0,893), «Симптоми толерантності» (0,834), «Мотивація використання інтернету» (0,749), «Прагнення втечі у віртуальну реальність» (0,713), «Нецілеспрямованість поведінки» (0,696), «Потреба в сенсорній стимуляції» (0,678).

При порівнянні факторної матриці груп інтернет-залежних осіб та осіб із пограничними ознаками залежності помітно, що в останніх мотиваційні та конативні характеристики поєдналися в першому факторі. Це свідчить про їх провідну роль не лише при виявленні залежних осіб, але й при визначенні схильності до розвитку залежності. Саме наявність мотиву до занурення у

віртуальну реальність та його реалізація у поведінкових проявах є основними ознаками інтернет-залежності на різних рівнях її формування.

Другий фактор – перцептивно-афективний – об'єднав у собі такі змінні: «Депресія» (0,782), «Сприймання інтернету в цілому» (0,755), «Самотність» (0,748), «Сприймання інтернету як проєктивної реальності» (0,735), «Час в інтернеті» (0,714), «Сприймання інтернету як живої істоти» (0,705), «Агресивність» (0,702), «Фрустрованість потреб» (0,686), «Простір в інтернеті» (0,680), «Сприймання життя без інтернету» (0,672). Цей фактор вказує на те, що схильність до депресивних станів, суб'єктивне відчуття самотності, афект фрустрованості потреб та наявність агресивних тенденцій є тими особливостями емоційної сфери, що характеризують особистість із різним ступенем сформованості залежності, однак ці характеристики мають більше факторне навантаження в осіб з яскравими проявами залежності. Особливості перцептивної сфери молодих людей з пограничними ознаками інтернет-залежності полягають у схильності до викривленого сприймання віртуальної реальності, що набуває надцінного змісту.

Третій фактор – віртуалізації «Я» – включає такі змінні: «Впевненість в собі» (-0,866), «Чіткість Я-образу» (-0,861), «Самоставлення» (-0,823), «Самоконтроль» (-0,681), «Спілкування» (0,570). У випадку залежності названі характеристики є важливими рисами особистості, тоді як у випадку пограничних ознак залежності вони швидше є її передумовою.

Розроблено модель особистості з пограничними ознаками інтернет-залежності. Її мотиваційно-ціннісна сфера характеризується тенденцією до використання інтернету для «втечі» від реальності при переживанні складних життєвих обставин, вираженою також є потреба в сенсорній стимуляції. Притаманна спрямованість таких смисложиттєвих орієнтирів, як «розваги», «впевненість у собі», «активне життя» у віртуальну реальність. У когнітивній сфері домінуючою є схильність до зміни стану свідомості під впливом інтернету, тенденція до віртуалізації свідомості. Специфіка емоційної сфери полягає у виникненні дискомфорту при відсутності можливості вийти в інтернет, схильності до депресивних станів, переживанні почуття самотності. Особистості притаманні пригнічені агресивні тенденції, афект фрустрованості потреб, захопленість перебуванням в мережі. Особливість вольової сфери проявляється в утрудненому самоконтролі при перебуванні в інтернеті. Конативна сфера характеризується витрачанням значної кількості часу на діяльність в інтернеті. Притаманні симптоми толерантності до дії адиктивного агента, вираженою є приналежність до мережевої субкультури.

У п'ятому розділі «Подолання інтернет-залежності молоді» розглянуто методологічні засади роботи з цим видом залежності, обґрунтовано систему психопрофілактичних та психокорекційних засобів впливу на молодь, описано процес апробації та результативність програми подолання інтернет-залежності.

Подолання інтернет-залежності розглядається нами як процес впливу на особистість за допомогою психопрофілактичних, корекційних і розвивальних засобів з метою актуалізації її внутрішніх ресурсів, відповідної зміни мотиваційно-ціннісної, емоційно-вольової, когнітивної й конативної сфер, що забезпечує конструктивне сприймання віртуальної реальності.

Для профілактики розвитку інтернет-залежності був обраний просвітницький метод. Застосовувався комплексний підхід, який передбачав роботу не лише з молодими людьми, але й з їх батьками та педагогами, що допомогло розширити вплив та підвищити ефективність проведеної роботи. З цією метою було розроблено декілька сценаріїв бесід, а також методичні рекомендації, орієнтовані як на психологів та соціальних педагогів, так і на батьків й вчителів молодих людей. При проведенні профілактики та при роботі з особами, яким властиві пограничні ознаки інтернет-залежності, застосовувався метод психоконсультативної бесіди.

Стратегію роботи з молоддю, якій властиві пограничні ознаки інтернет-залежності, зображено на рисунку 2.

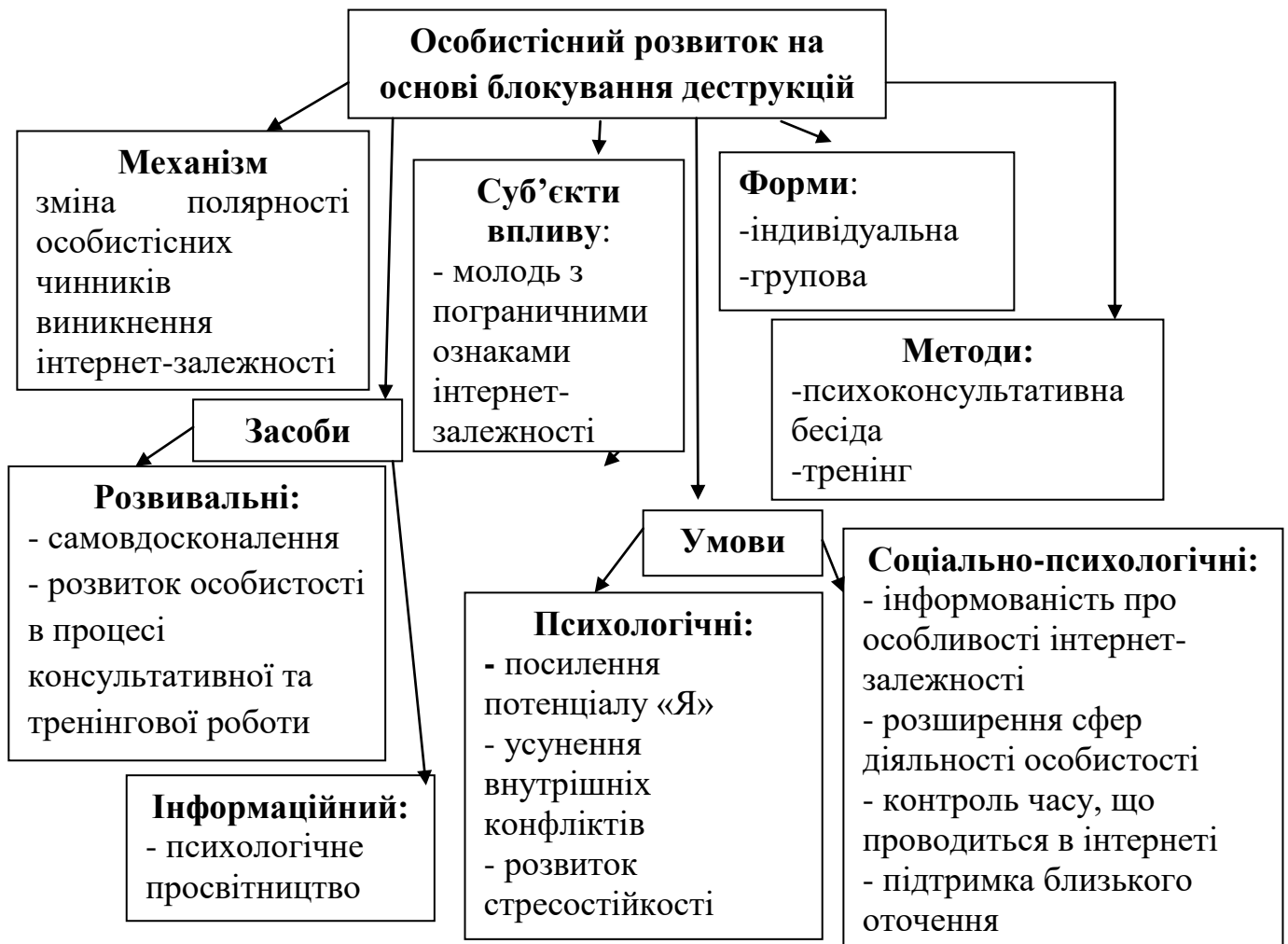

Рис. 2. Структурно-динамічна модель подолання пограничних ознак інтернет-залежності молоді

Механізмом подолання пограничних ознак інтернет-залежності є зміна полярності особистісних детермінант її виникнення і модальності переживань, та їх трансформація у психологічні чинники подолання інтернет-залежності.

Умови, спрямовані на блокування та недопущення появи деструкцій в особистості, диференційовано на психологічні й соціально-психологічні. Провідною психологічною умовою блокування та нівелювання деструкцій є посилення потенціалу «Я» особистості. Враховуючи цілісний вплив на індивіда, ця умова

розцінювалась нами як визначальна в процесі недопущення подальшого розвитку залежності. Вирішення внутрішніх конфліктів є також важливим аспектом роботи, оскільки їх наявність створює передумови для втечі від реальності, зумовлює негативне самоствавлення і порушує міжособистісні стосунки. Робота над проблемами, на противагу «втечі» від них, забезпечує активну життєву позицію особистості, дозволяє їй зберігати контроль та не допускає накопичення проблемних ситуацій, яке призводить до порушення її цілісності. Розвиток стресостійкості знижує піддатливість до фрустраційних впливів та підвищує адаптаційний потенціал, що дозволяє зберігати стійкість до дії віртуальної реальності.

До соціально-психологічних умов блокування деструкцій молоді віднесено інформованість про особливості інтернет-залежності, її ознаки, прояви та наслідки. Це дозволяє вчасно помітити початок розвитку залежності задля її коригування. Розширення сфер діяльності дає змогу знайти нові інтереси, які можна реалізувати в реальному житті, перенести мотиваційну спрямованість з віртуальної реальності на навчальну, трудову та іншу діяльність, яка не передбачає адиктивного захоплення. Контроль часу, що проводиться в інтернеті, є важливою профілактичною умовою, оскільки не дозволяє «втягуватися» у віртуальну реальність. Значущою є також підтримка близького оточення, що створює сприятливу атмосферу для самореалізації молодих людей в реальному житті.

Психологічні засоби роботи з особистістю з пограничними ознаками інтернет-залежності були розділені на інформаційні та розвивальні. Перші передбачають психологічне просвітництво, спрямоване на сприймання інтернет-залежності як реальної загрози, та усвідомлення того, що незважаючи на соціальну прийнятність цього виду залежності, він може призвести до таких самих руйнівних наслідків, як і хімічні види залежностей. Розвивальні засоби передбачають особистісне зростання, що може бути організоване людиною самостійно (самовдосконалення), або ж із допомогою психолога (консультування, участь у тренінгах).

В основу розробки програми подолання інтернет-залежності молоді покладено ресурсний підхід, що розглядається як один з елементів гуманістичного напрямку. Узагальнення теоретичних положень ресурсного підходу дозволило розглядати його як засіб актуалізації прихованих можливостей особистості щодо самовдосконалення, позбавлення від деструктивних та засвоєння конструктивних форм поведінки.

Стратегію роботи з молоддю, якій притаманна виражена інтернет-залежність, подано на рисунку 3.

Робота з особами, в яких виявлено яскраво виражені прояви інтернет-залежності, передбачала використання методу мотиваційного інтерв'ювання, запропонованого В. Міллером. Цей метод був включений в процес індивідуального консультування та використовувався для забезпечення стійкої мотивації додання інтернет-залежності. Його застосування передбачало виникнення імпульсу до зміни деструктивної поведінки, джерелом якої була мотивація самої залежної особистості, що почала чітко усвідомлювати необхідність змін. На заключному етапі роботи використовувались психотерапевтичні методи.

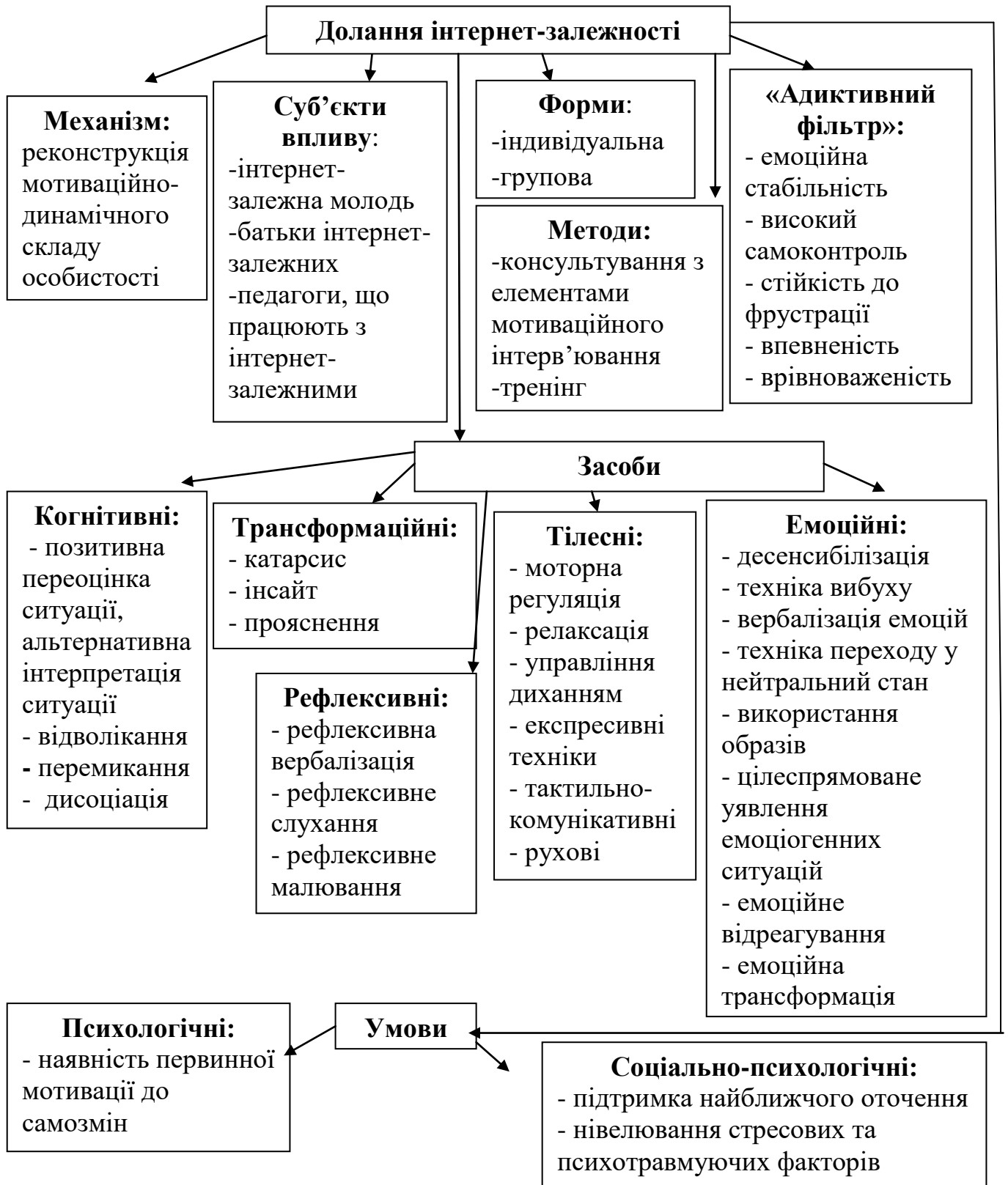

Рис. 3. Структурно-динамічна модель долання виражених ознак інтернет-залежності молоді

Після застосування програм подолання інтернет-залежності молоді здійснювалась перевірка їх ефективності. Так, при апробації програми психопрофілактики, що передбачала застосування сценаріїв бесід та впровадження методичних рекомендацій, було задіяно 90 учнів дев'ятих – одинадцятих класів.

Утворено також контрольну групу, з якою профілактична робота не проводилась. Контрольний діагностичний зріз здійснювався через рік після застосування психопрофілактичних процедур.

Відмінності в показниках, отриманих в експериментальній групі, не є статистично значущими ($\varphi^*=0,0$ в дев'ятому класі, $\varphi^*=0,94$ – в десятому, $\varphi^*=1,21$ – в одинадцятому, при $\varphi^*_{кр}=1,64$), що вказує на відсутність тенденції до появи ознак інтернет-залежності. Натомість в контрольній групі виявлено статистично значущі відмінності між показниками першого та другого діагностичного зрізу, що вказує на розвиток інтернет-залежності ($\varphi^*=2,00$ в дев'ятому класі, $\varphi^*=2,51$ – в десятому, $\varphi^*=2,91$ – в одинадцятому, при $\varphi^*_{кр}=1,64$, $p<0,05$). Отримані результати підтверджують ефективність запропонованих процедур.

Здійснювалась також апробація програм психокорекції інтернет-залежності, що дозволило перевірити ефективність засобів подолання пограничних та виражених ознак цього стану (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники подолання пограничних та виражених ознак інтернет-залежності

Інтернет-залежність	Групи	Види					
		ІЗ	КІ	СМ	ГШ	КС	ВС
Пограничні ознаки (n=106)	ЕГ	6,60*	6,10*	5,66*	5,79*	5,49*	5,96*
	КГ	0,14	0,22	0,17	0,12	0,24	0,18
Виражені ознаки (n=76)	ЕГ	4,56*	5,31*	4,81*	4,72*	4,48*	5,31*
	КГ	0,13	0,21	0,14	0,28	0,19	0,22

Примітки: ЕГ – експериментальна група; КГ – контрольна група; ІЗ – інтернет-залежність; КІ – залежність від комп'ютерних онлайн-ігор; СМ – залежність від соціальних мереж; ГШ – залежність від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах; КС – кіберсексуальна залежність; ВС – залежність від веб-серфінгу; * – достовірні показники φ^* критерію Фішера на рівні статистичної значущості $p<0,05$.

Встановлено, що всі розроблені програми подолання інтернет-залежності в молоді є ефективними, про що свідчать достовірні зміни у відповідних показниках впродовж формувального експерименту та їх хронологічна стійкість. Повторний контрольний зріз, що проводився через півроку після закінчення корекційно-розвивальної роботи, з метою перевірки стабільності конструктивних змін щодо ставлення до інтернет-ресурсів та їх використання, підтвердив тенденцію до зниження інтернет-залежності. Про це свідчить відсутність статистично значущих відмінностей між показниками, отриманими відразу після проведення корекційної роботи та через півроку після її завершення ($\varphi^*=0,23$ – для інтернет-залежності, $\varphi^*=0,44$ – залежності від комп'ютерних онлайн-ігор, $\varphi^*=0,38$ – соціальних мереж, $\varphi^*=0,52$ – онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах, $\varphi^*=0,18$ – кіберсексу, $\varphi^*=0,11$ – веб-серфінгу, при $\varphi^*_{кр}=1,64$). Аналіз даних дозволив виявити тенденцію

до подальшого зниження рівня інтернет-залежності, що зумовлюється включенням у корекційні програми розвивального компоненту, спрямованого на особистісне зростання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено нове теоретичне узагальнення проблеми інтернет-залежності, що виявляється у визначенні її методологічних, теоретико-концептуальних, динамічних та структурно-функціональних засад як базису відображення її закономірних феноменологічних ознак, механізмів і чинників.

1. Інтернет-залежність – стійкий стан, викликаний спрямованістю мотиваційного процесу особистості на уникнення реальності за рахунок зміни психічного та фізичного самопочуття через використання інтернет-мережі, що призводить до віртуалізації свідомості. Виникнення та функціонування інтернет-залежності зумовлюють механізми психологічного захисту та соціально-психологічні механізми. Система чинників виникнення та розвитку інтернет-залежності функціонує на трьох рівнях: мікрорівні (особистісні характеристики), мезорівні (соціально-психологічні чинники: особливості соціального оточення, внутрішньосімейних стосунків, вплив стресових факторів) та макрорівні (властивості інтернет-середовища).

2. Інтернет-залежність має вікові, статеві, соціальні, індивідуальні та демографічні особливості. Вона більшою мірою проявляється в осіб старшого підліткового віку (залежність від комп'ютерних ігор, кіберсексу); у хлопців (залежність від комп'ютерних ігор, кіберсексу); опитуваних із неповних сімей (залежність від комп'ютерних ігор, онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах); осіб із неповною середньою освітою (залежність від соціальних мереж, комп'ютерних ігор, кіберсексу); осіб зі стажем використання мережі від одного до п'яти років (всі види інтернет-залежності); мешканців обласних центрів (всі види інтернет-залежності).

3. Чинниками формування *залежності від комп'ютерних онлайн-ігор* є агресивність, конфліктність, використання для самопрезентації ідеального образу «Я», можливість вивільнення емоцій; *соціальних мереж* – закритість членів сім'ї для контактів, наявність затяжних конфліктів в родині, відкритість інтернет-середовища; *онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах* – недостатня здатність до саморегуляції, переважання ірраціональних дій, потреба в яскравих емоційних переживаннях, екстернальний локус контролю, прагнення виділитись серед інших, несприятливі стосунки в родині чи на роботі, наявність труднощів при побудові міжособистісних стосунків, очікування відторгнення та неприйняття з боку оточуючих, демонстрація адиктивної поведінки членами сім'ї; *кіберсексуальної залежності* – надмірна сором'язливість, неадекватна поведінка в ситуаціях інтимної взаємодії, відсутність навичок встановлення близьких контактів, незначний досвід сексуального життя, табування питань сексу в процесі виховання особистості, широкі можливості вибору сексуального партнера в мережі; *залежності від компульсивної навігації інтернетом* – соціальна ізольованість, надвисока пошукова активність, знецінення міжособистісного спілкування в родині, необмеженість інформації в мережі.

4. Виникнення та функціонування інтернет-залежності обумовлюють механізми психологічного захисту (компенсація, витіснення, заміщення, втеча) та соціально-психологічні (наслідування, зараження, ідентифікація, навіювання, ефекти ореолу, новизни, стереотипізації). Домінуючим для інтернет-залежних осіб є компенсаторний механізм, вагомими – витіснення та втеча.

5. На основі теоретико-емпіричного аналізу побудовано дві моделі особистості з різною мірою вираження інтернет-залежності (інтернет-залежної особистості та особистості з пограничними ознаками залежності).

Модель інтернет-залежної особистості містить характеристики *мотиваційно-ціннісної* (прагнення «втечі» у віртуальну реальність, надання їй переваги, спрямованість на використання інтернету для задоволення значущих потреб, домінування потреби у створенні ідеального віртуального образу «Я», низька здатність висувати цілі, що стосуються реального життя, екзистенційний вакуум, ілюзорно-компенсаторне перенесення життєвих цінностей «активне життя», «суспільне визнання», «розваги» у віртуальне середовище); *когнітивної* (сприймання інтернету як кращого, порівняно з реальним життям та як альтернативної реальності); *емоційної* (схильність до депресій, домінування афекту фрустрованості потреб); *вольової* (нездатність контролювати час, що проводиться в мережі); *конативної* (компульсивність поведінки, збільшення толерантності до віртуальної реальності як адиктивного агента, деструктивні поведінкові зміни при неможливості використання інтернету) сфер.

Модель особистості з пограничними ознаками інтернет-залежності містить характеристики *мотиваційно-ціннісної* (використання інтернету для «втечі» від реальності при переживанні складних життєвих обставин; потреба в сенсорній стимуляції, спрямованість смисложиттєвих орієнтирів «розваги», «впевненість в собі», «активне життя» у віртуальну реальність); *когнітивної* (схильність до зміни стану свідомості під впливом інтернету, тенденція до віртуалізації свідомості); *емоційної* (дискомфорт за відсутності можливості вийти в інтернет, схильність до депресивних станів, переживання почуття самотності, пригнічені агресивні тенденції, афект фрустрованості потреб, захопленість перебуванням в мережі); *вольової* (утруднений самоконтроль в мережі); *конативної* (витрачання значної кількості часу на перебування в інтернеті, симптоми толерантності до дії адиктивного агента, приналежність до мережевої субкультури) сфер.

6. Подолання інтернет-залежності є комплексом психопрофілактичних і корекційних засобів, спрямованих на актуалізацію її внутрішніх ресурсів, що зумовлює зміни мотиваційно-ціннісної, емоційно-вольової, когнітивної, конативної сфер особистості та забезпечує її конструктивне сприймання віртуальної реальності.

Психопрофілактика інтернет-залежності передбачає використання пропедевтичних засобів, спрямованих на роботу як з молодими людьми, так і з їх батьками та педагогами, що забезпечує комплексний вплив.

7. В основі подолання пограничних ознак інтернет-залежності молоді лежить блокування особистісних деструкцій та конструктивний розвиток за рахунок механізму зміни полярності особистісних чинників її виникнення, наслідком чого є формування таких рис: врівноваженість, впевненість, самоприйняття, раціоналізм, емоційна стабільність, висока здатність до саморегуляції, високий комунікативний

потенціал. Блокування деструкцій особистості забезпечують психологічні та соціально-психологічні умови, а також розвивальні (самовдосконалення, розвиток особистості в процесі консультативної та тренінгової роботи) та інформаційні (психологічне просвітництво) засоби.

8. Механізмом долання виражених ознак інтернет-залежності молоді людини є реконструкція мотиваційно-динамічного складу особистості. Засобами долання деструкцій є когнітивні, емоційні, рефлексивні, тілесні, трансформаційні техніки. Програма психокорекції інтернет-залежності молоді передбачає застосування таких основних методів, як консультування з елементами мотиваційного інтерв'ювання та тренінг. У процесі апробації підтверджено ефективність розроблених програм на статистично значущому рівні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним напрямком наукових пошуків залишається поглиблений аналіз впливу особистісних, соціально-психологічних та соціальних факторів на розвиток інтернет-залежності в індивіда, що перебуває на різних етапах онтогенезу, з метою створення системи засобів профілактики та корекції цього виду залежності із урахуванням специфіки кожного вікового періоду.

Основні положення та результати дослідження відображені в таких публікаціях:

Монографія:

1. Камінська О. В. Психологія інтернет-залежності : [монографія] / О. В. Камінська. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 339 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Камінська О. В. Психологічна характеристика різних типів інтернет-залежності / О. В. Камінська // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – К.: Університет «Україна», 2013. – № 4. – С. 285–290.

3. Камінська О. В. Психологічні детермінанти формування інтернет-залежності / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 22. – С. 194–204.

4. Камінська О. В. Психологічні засоби профілактики та корекції інтернет-залежності / О. В. Камінська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 37. – С. 375–379.

5. Камінська О. В. Психологічні механізми формування інтернет-адикції / О. В. Камінська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – 2013. – Вип. 25. – Т. X. – С. 175–185.

6. Камінська О. В. Інтернет-залежність як актуальна проблема сьогодення / О. В. Камінська // Наукові записки. «Психологія і педагогіка» : зб. наук. праць Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 22. – С. 41–46.

7. Камінська О. В. Характеристика психологічних особливостей інтернет-залежності / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 20. – С. 242–252.

8. Камінська О. В. Чинники та механізми Інтернет-залежності від онлайн-ігор / Л. П. Журавльова, О. В. Камінська // Наука і освіта. – 2013. – №7. – С.44–48.

9. Камінська О. В. Методологічні основи використання тренінгового методу при роботі з інтернет-адиктами / Л. П. Журавльова, О. В. Камінська, В. З. Лучків // Гуманітарний вісник. Проблеми емпіричних досліджень у психології : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – 2014. – Додаток 2 до Вип. 35. – С. 279–286.

10. Камінська О. В. Апробація програми корекції залежності від соціальних мереж / О. В. Камінська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. «Психологічні науки». – 2014. – Вип. 121. – Том 1. – С. 149–154.

11. Камінська О. В. Апробація соціально-психологічного тренінгу зниження рівня інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська // Наука і освіта. – 2014. – №11 / СХХІІІ. – С. 86–91.

12. Камінська О. В. Аналіз результатів емпіричного дослідження інтернет-залежності підлітків та юнаків / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2014. – Вип. 24. – С. 339–349.

13. Камінська О. В. Емпіричне дослідження кіберсексуальної залежності як виду інтернет-адикції / О. В. Камінська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – 2014. – Вип. 26. – Т. X. – С. 378–389.

14. Камінська О. В. Психологічна модель залежності від азартних онлайн-ігор / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2014. – Вип. 23. – С. 205–215.

15. Камінська О. В. Психологічна модель інтернет-адикції від соціальних мереж / О. В. Камінська // Науковий вісник Чернівецького університету. «Педагогіка та психологія». – 2014. – Вип. 680. – С. 73–82.

16. Камінська О. В. Результати експериментального дослідження інтернет-залежності за допомогою методики «Незакінчені речення» / О. В. Камінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. «Психологічні науки». – 2014. – Вип. 1. – Том 1. – С. 180–186.

17. Камінська О. В. Результати емпіричного дослідження інтернет-залежності за допомогою авторської проективної методики «Я в інтернеті» / О. В. Камінська // Вісник інституту розвитку дитини. «Психологія». – 2014. – Вип. 31. – С. 124–129.

18. Камінська О. В. Результати емпіричного дослідження різних видів інтернет-залежності / О. В. Камінська // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2014. – №1 (33). – С. 179–186.

19. Камінська О. В. Соціально-психологічний тренінг як метод корекції інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська // Проблеми політичної психології : зб.

наук. праць Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. – 2014. – Вип. 1 (15). – С. 359–368.

20. Камінська О. В. Стандартизація авторських методик дослідження інтернет-залежності / О. В. Камінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 2. – Том 1. – С. 190–195.

21. Камінська О. В. Чинники інтернет-залежності сучасної молоді / О. В. Камінська // Наука і освіта. – 2014. – №5 / СХХІІ. – С. 141–146.

22. Камінська О. В. Апробація програми корекції залежності від комп'ютерних онлайн-ігор / О. В. Камінська // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2015. – №1 (36). – С. 168–174.

23. Камінська О. В. Апробація програми корекції залежності від веб-серфінгу / О. В. Камінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 1. – С. 134–139.

*Статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку,
з якого підготовлено дисертацію, або у виданнях України,
що включені до міжнародних наукометричних баз:*

24. Камінська О. В. Гендерні та вікові відмінності прояву інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, II (13), Issue: 26, 2014. – P. 89–93.

25. Каминская О. В. Результаты эмпирического исследования Интернет-зависимости молодежи с помощью теста на Интернет-аддикцию (Т. А. Никитина, А. Ю. Егоров) / О. В. Каминская // Перспективы науки и образования : междунауч. электрон. науч.-практ. журн. – 2014. – №2(8). – С. 171–177.

26. Каминская О. В. Эмпирический анализ результатов исследования особенностей восприятия интернета на основе ситуационных задач / О. В. Каминская // Universum: Психология и образование : электрон. научн. журн. – 2014. – № 8–9(8). URL: <http://www.7universum.com/ru/psy/archive/item/1582>

27. Kaminska O. V. Impact of Internet addiction on the individual / O. V. Kaminska // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, II (15), Issue: 30, 2014. – P. 99–103.

28. Камінська О. В. Апробація програми корекції залежності від азартних онлайн-ігор і покупок через інтернет / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Вип. 28. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – С. 182–191.

29. Камінська О. В. Чинники розвитку інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2015. – Вип. 25. – С. 65–75.

Публікації в інших наукових виданнях:

30. Каминская О. В. Психологические особенности веб-серфинга как формы интернет-зависимости / О. В. Каминская // Уральский научный вестник : научно-

теоретический и практический журнал. «Психология и социология». – 2013. – Вып. 5. – С. 61–69.

31. Камінська О. В. Вплив інтернет-залежності на формування ціннісних орієнтацій молоді / О. В. Камінська // Нова педагогічна думка. – 2014. – №1 (77). – С. 178–182.

32. Камінська О. В. Психологічні особливості сприйняття інтернету молоддю / О. В. Камінська // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти: науково-методичний журнал. Вип. 18. – Чернівці: Наші книги, 2014. – С. 41–45.

33. Камінська О. В. Психологічні особливості формування та прояву кіберсексуальної залежності / О. В. Камінська // Молодий вчений. – 2014. – №1 (03) січень. – С. 132–137.

34. Камінська О. В. Авторська класифікація інтернет-залежності за критерієм провідного мотиву використання мережі / О. В. Камінська // Молодий вчений. – 2015. – №2 (17) лютий. – С. 210–213.

35. Камінська О. В. Проблема інтернет-залежності в сучасному соціокультурному вимірі / О. В. Камінська : мат-лы VIII Международной научно-практической конференции [«Наука и технологии : шаг в будущее»], (Прага, 27.02.2013 – 05.03.2013). – Прага, 2013. – С. 13–17.

36. Камінська О. В. Аналіз психологічних механізмів виникнення інтернет-залежності / О. В. Камінська : мат-ли міжн. наук.-практ. конф. [«Розвиток педагогіки та психології в умовах сьогодення»], (Київ, 23 березня 2013 р.) / Київська наукова організація педагогіки та психології. – К., 2013. – С. 94–97.

37. Камінська О. В. Адикція від азартних онлайн-ігор як вид інтернет-залежності / О. В. Камінська : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю [«Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців»], (Хмельницький, 25-26 квітня 2013 р.) / МОН України, Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2013. – С. 222–224.

38. Камінська О. В. Формування та прояви інтернет-залежності від соціальних мереж / О. В. Камінська : мат-лы VIII Междунар. науч.-практ. конф. [«Новости передовой науки»], (Болгария, г. София, 17.05 – 25.05.2013). – София, 2013. – С. 54–57.

39. Камінська О. В. Результати емпіричного дослідження інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська : мат-лы XVIII Всеукр. наук.-практ. заоч. конф. [«Сучасна освіта і наука в Україні : традиції та інновації»], (Київ, 24-25 січня 2014 р.) / МОН України, Інститут освітньої та молодіжної політики. – К., 2014. – С. 105–108.

40. Камінська О. В. Обґрунтування програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію кіберсексуальної залежності / О. В. Камінська : мат-лы міжнар. наук.-практ. конф. [«Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.»], (Львів, 7-8 лютого 2014 р.) / Львівська педагогічна спільнота. – Львів, 2014. – С. 82–84.

41. Камінська О. В. Опис авторського соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію залежності від соціальних мереж / О. В. Камінська // Інсайт : зб. наук. пр. студентів, аспірантів та молодих вчених. – Херсон, 2014. – Вип. 10. – С. 148–152.

42. Камінська О. В. Опис програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію залежності від веб-серфінгу / О. В. Камінська : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. [«Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук»], (Київ, 8 лютого 2014 р.) / Київська наукова організація педагогіки та психології. – К., 2014. – Частина II. – С. 64–68.

43. Камінська О. В. Стандартизація методики дослідження видів інтернет-залежності / О. В. Камінська : зб. тез наук. роб. учасників міжнар. наук.-практ. конф. [«Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук»], (Львів, 28 лютого – 1 березня 2014 р.) / Львівська педагогічна спільнота. – Львів, 2014. – С. 43–46.

44. Камінська О. В. Психологічна модель залежності від азартних онлайн-ігор / О. В. Камінська : мат-ли IV міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин»], (Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня 2014 р.) / МОН України, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 91–94.

45. Каминская О. В. Проблема интернет-зависимости в современном социуме / О. В. Каминская : сб. мат-лов 3-й междунар. науч.-практ. конф. [«Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии»], (Махачкала, 20 января 2014 г.) – Махачкала : Апробация, 2014. – С. 124–126.

46. Каминская О. В. Стандартизация методики исследования особенностей восприятия интернета на основе ситуативных задач / О. В. Каминская // Актуальные вопросы профилактики, диагностики, терапии и реабилитации психических расстройств : сб. статей. – Барнаул, 2014. – С. 130–132.

47. Каминская О. В. Результаты эмпирического исследования основных видов деятельности молодежи в интернете / О. В. Каминская : сб. мат-лов II Междунар. науч.-практ. конф. [«Психология третьего тысячелетия»], (Дубна, 2-3 апреля 2015 г.) / Гос. ун-т «Дубна». – Дубна, 2015. – С. 157–161.

48. Камінська О. В. Компульсивна навігація інтернетом як форма інтернет-залежності / О. В. Камінська : зб. тез наук. роб. учасників міжнар. наук.-практ. конф. [«Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні»], (Львів, 27-28 лютого 2015 р.) / Львівська педагогічна спільнота. – Львів, 2015. – С. 134.

Навчально-методичні посібники:

49. Камінська О. В. Психологія залежності від комп'ютерних ігор : [навчальний посібник] / О. В. Камінська. – Рівне: ПроПрінт, 2009. – 43 с.

50. Камінська О. В. Психологічні особливості впливу інтернету на особистість молодшої людини : [навчальний посібник] / О. В. Камінська. – Рівне: ПроПрінт, 2010. – 50 с.

51. Камінська О. В. Інтернет-залежність : психологічний аналіз : [навчальний посібник] / О. В. Камінська. – Рівне: ПроПрінт, 2011. – 63 с.

52. Камінська О. В. Психологічні засоби профілактики інтернет-залежності дітей та підлітків : [навчальний посібник] / О. В. Камінська. – Рівне: ПроПрінт, 2012. – 48 с.

53. Камінська О. В. Методичні рекомендації для батьків та педагогів з профілактики і корекції інтернет-залежності молоді / О. В. Камінська. – Рівне: РОІШПО, 2014. – 35 с.

АНОТАЦІЇ

Камінська О. В. Психологічні основи інтернет-залежності молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2016.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження інтернет-залежності, її генези і психологічних особливостей прояву в молоді. Представлено нове теоретичне узагальнення проблеми інтернет-залежності, яке полягає у визначенні її методологічних, теоретико-концептуальних, динамічних і структурно-функціональних основ як базису відображення її закономірних феноменологічних ознак, механізмів і чинників. Уточнено науково-психологічні уявлення про специфіку, структуру і прояви інтернет-залежності. Систематизовано методологічні підходи до розуміння стану інтернет-залежності, здійснено психологічний аналіз процесів, які виступають каталізаторами формування інтернет-залежності у молоді.

Розроблено інтегративну модель інтернет-залежності та таких її видів, як залежність від соціальних мереж, комп'ютерних онлайн-ігор, азартних онлайн-ігор і покупок в інтернеті, компульсивної навігації інтернетом, кіберсексу.

Запропоновано модель інтернет-залежної особистості в цілому і відповідні моделі особистості з різними видами інтернет-залежності, які включають в себе аналіз мотиваційно-ціннісної, емоційно-вольової, когнітивної, поведінкової сфер і супутніх характерологічних особливостей. Побудовано моделі особистості з пограничними ознаками інтернет-залежності.

Доведено, що при проведенні психопрофілактики інтернет-залежності ефективним є використання просвітницьких засобів, спрямованих на роботу як з молодими людьми, так і з їх батьками і педагогами.

Психокорекція пограничних ознак інтернет-залежності передбачає блокування деструкцій, основним механізмом при цьому є зміна полярності особистісних факторів виникнення інтернет-залежності. Умови успішного блокування деструкцій розділені на психологічні та соціально-психологічні. Розвиваючими засобами психокорекційної роботи є самовдосконалення, розвиток особистості в процесі консультативної та тренінгової роботи, а інформаційним – психологічне просвітництво.

Встановлено, що при подоланні виражених ознак інтернет-залежності основним механізмом є реконструкція мотиваційно-динамічного складу особистості. Засобами подолання деструкцій є: когнітивні, емоційні, рефлексивні, тілесні і трансформаційні техніки. Програма психокорекції інтернет-залежності

особистості передбачає застосування консультування з елементами мотиваційного інтерв'ювання та тренінг.

Ключові слова: залежність, інтернет-залежність, залежність від комп'ютерних онлайн-ігор, залежність від соціальних мереж, залежність від онлайн-гемблінгу та шопінгу в інтернет-магазинах, кіберсексуальна залежність, залежність від компульсивної навігації інтернетом.

Каминская О.В. Психологические основы интернет-зависимости молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2016.

Представлено новое теоретическое обобщение проблемы интернет-зависимости, которое состоит в определении ее методологических, теоретико-концептуальных, динамических и структурно-функциональных основ как базиса отражения ее закономерных феноменологических признаков, механизмов и факторов. Уточнены представления о специфике, структуре и проявлениях интернет-зависимости. Систематизированы методологические подходы к пониманию состояния интернет-зависимости, осуществлен психологический анализ процессов, которые выступают катализаторами формирования интернет-зависимости у молодежи.

В диссертационной работе осуществлено теоретическое и эмпирическое исследование феномена интернет-зависимости, его психологических особенностей, условий возникновения у молодежи. Концептуализация проблемы интернет-зависимости возможна с применением интегративного подхода к исследованию психических явлений, который обеспечивает возможность комплексного анализа различных аспектов интернет-зависимости, ее структуры и динамики генезиса. В процессе исследования была разработана интегративная модель интернет-зависимости, которая предусматривает анализ ее видов с учетом ведущего типа деятельности в интернете и мотивации его использования. Разработано модели отдельных видов интернет-зависимости: зависимости от социальных сетей, компьютерных онлайн-игр, азартных онлайн-игр и покупок в интернете, компульсивной навигации в интернете, киберсекса.

Выделена система факторов, обуславливающих формирование интернет-зависимости, а именно: личностные, социально-психологические и специфические, которые имеют свое содержательное наполнение для каждого из видов интернет-зависимости. Выявлены психологические механизмы, запускающие процесс возникновения каждого из видов интернет-зависимости. Специфика формирования и проявления интернет-зависимости зависит от социальных (уровень образованности, структура семьи в которой воспитывается личность), индивидуальных (стаж использования интернета) и идентификационно-демографических (пол, возраст, место жительства) факторов.

Разработана модель интернет-зависимой личности в целом и соответствующие модели личности с разными видами интернет-зависимости, которые включают в себя анализ мотивационно-ценностной, эмоционально-волевой, когнитивной, поведенческой сфер и сопутствующих характерологических особенностей. Построены модели личности с пограничными показателями интернет-зависимости.

Доказано, что при проведении психопрофилактики интернет-зависимости эффективным является использование просветительских средств, направленных на работу как с молодыми людьми, так и с их родителями и педагогами.

Работа с индивидом, у которого выявлены пограничные признаки интернет-зависимости, предусматривает блокировку деструкций, которая осуществляется через изменение полярности личностных факторов возникновения интернет-зависимости. Условия успешного блокирования деструкций личности разделены на психологические и социально-психологические, а средства – на развивающие (самосовершенствование, развитие личности в процессе консультативной и тренинговой работы) и информационные (психологическое просвещение).

Установлено, что преодоление выраженных признаков интернет-зависимости осуществляется через реконструкцию мотивационно-динамической структуры личности. Средствами преодоления деструкций являются: когнитивные, эмоциональные, рефлексивные, телесные и трансформационные техники. Программа психокоррекции интернет-зависимости личности предполагает применение консультирования с элементами мотивационного интервьюирования и тренинг.

Ключевые слова: зависимость, интернет-зависимость, зависимость от компьютерных онлайн-игр, зависимость от социальных сетей, зависимость от азартных онлайн-игр и покупок в интернет-магазинах, киберсексуальная зависимость, зависимость от компульсивной навигации в интернете.

Kaminska O.V. Psychological Foundations of Youth Internet Addiction. – Manuscript.

Dissertation for getting the degree of Doctor of psychological sciences, specialty 19.00.07 – Pedagogical and age psychology. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odessa, 2016.

The theoretical and empirical research of the youth Internet addiction, its genesis and psychological characteristics of its manifestation have been carried out in the thesis. The new theoretical generalization of the Internet addiction problem has been presented that consists in defining of its methodological, theoretical and conceptual, dynamic, structural and functional foundations as the basis of reflection of its consistent phenomenological features, mechanisms and factors. The scientific psychological ideas about specificity, structure and manifestation of the Internet addiction have been defined. The methodological approaches to understanding the Internet addiction state have been systematized, the psychological analysis of the processes that activate formation of the youth Internet addiction have been carried out.

The integrated model of the Internet addiction and its types such as the social networks addiction, the computer online games addiction, the online gambling and shopping addiction, the Internet compulsive navigation addiction and the cyber sexual addiction have been developed.

The model of an Internet-dependent personality in whole and corresponding models of various types of the Internet addiction that include the analysis of value-motivational, emotional and volitional, cognitive, behavior stimulus fields and characterological traits of a personality have been introduced. The models of a personality with boundary indicators of the Internet addiction have been constructed.

It has been confirmed that the effective means of psychoprophylaxis of the Internet addiction is educational activities aimed at work with young people as well as their parents and teachers.

Psychocorrection of the boundary signs of the Internet addiction allows for blocking destructions, the main mechanism in particular is a change of polarity of the personal factors of the Internet addiction origin. The conditions of successful blocking destructions are divided into psychological and social-psychological. Developing means of psychocorrection work are self-improvement, personal development in the process of consulting and training activities as well as informational and psychological education.

It has been defined that in the process of overcoming of the Internet addiction prominent features the main mechanism is the reconstruction of motivational and axiological sphere of a personality. The means of destruction overcoming are cognitive, emotional, reflexive, bodily and transformation techniques. The psychocorrection program of an Internet-dependent personality provides the use of consulting with the elements of motivational interviewing and training.

Key words: addiction, Internet addiction, computer online-games addiction, social networks addiction, online-gambling and shopping addiction, cyber sexual addiction, Internet compulsive navigation addiction.